

MAA- JA METSÄTALOUSVALIOKUNNAN MIETINTÖ 25/2010 vp

Valtioneuvoston selonteko ruokapolitiikasta

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 20 päivänä lokakuuta 2010 lähettänyt maa- ja metsätalousvaliokuntaan valmistelevasti käsiteltäväksi valtioneuvoston selonteon ruokapolitiikasta (VNS 6/2010 vp).

Lausunnot

Eduskunnan päätöksen mukaisesti ulkoasiainvaliokunta, sosiaali- ja terveysvaliokunta, tulevaisuusvaliokunta ja ympäristövaliokunta ovat antaneet asiasta lausuntonsa (UaVL 6/2010 vp, StVL 17/2010 vp, TuVL 4/2010 vp ja YmVL 22/2010 vp), jotka on otettu tämän mietinnön liitteeksi.

Lisäksi liitteenä on sivistysvaliokunnan lausunto (SiVL 18/2010 vp), jonka maa- ja metsätalousvaliokunta pyysi asiasta.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- kansliapäällikkö Jarmo Vaittinen, maa- ja metsätalousministeriö
- erityisasiantuntija Tarja Hartikainen, Suomen Kuntaliitto
- johtaja, professori Eila Kilpiö, Kuluttajatutkimuskeskus

- apulaisjohtaja Riitta Jalkanen, Kuluttajavirasto
- johtaja Pasi Rikkinen, MTT Taloustutkimus
- varadekaani, professori Olli Peltoniemi, Helsingin yliopisto
- dekaani, professori Antti Sukura, Helsingin yliopisto
- ruokakulttuuriasiamies Anni-Mari Syväniemi, Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ry
- johtaja Maija Peltola, Elintarviketeollisuusliitto ry
- luomuasiantuntija Mikko Rahtola, Luomuliitto ry
- varatoimitusjohtaja Veli-Matti Aittoniemi, Matkailu- ja Ravintolapalvelut MaRa ry
- puheenjohtaja, eläinlääkäri Sanna Hellström, Suomen Eläinlääkäriliitto
- toimitusjohtaja Osmo Laine, Päivittäistavara-kauppa ry
- Ruokastrategian johtoryhmän puheenjohtaja, vuorineuvos Simo Palokangas.

Lisäksi kirjallisen lausunnon on antanut

- Svenska Lantbruksproducenternas Centralförbund SLC
- Maa- ja kotitalousnaisten Keskus ry.

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut**Yleistä***Kansallinen ruokastrategia*

Ruokasektori ja sen toimintaympäristö ovat viime vuosina muuttuneet nopeasti. Tämän vuoksi valtioneuvoston kanslia asetti marraskuussa 2009 ns. johtoryhmän valmistelevaan kansallista ruokastrategiaa. Sillä tarkoitetaan ruokaan liittyvää pitkän aikavälin arviointia sekä tavoitteenasettelua ja niiden saavuttamiseksi tarvittavien keinojen määrittelyä. Toimeksiannon mukaan strategiatyön tavoitteena oli löytää keinoja, joilla voidaan turvata kotimaisen elintarviketieteen kilpailukyky ja toimintaedellytykset sekä elintarvikkeiden huoltovarmuus tulevaisuudessa. Tehtävänasettelu oli strateginen ja aikajänne vuoteen 2030 saakka ulottuva. Ruokastrategiaa koskevan johtoryhmän ehdotuksen pohjalta maa- ja metsätalousministeriö valmisti ruokapolitiittisen selonteon eduskunnalle.

Tulevaisuuden tavoitetila asetettiin ruokastrategiassa seuraavasti: *"Vuonna 2030 suomalaiset kuluttajat syövät maukasta, terveellistä ja kestävästi tuotettua ja turvallista ruokaa. Kuluttajalla on kyky tehdä tietoisia valintoja. Kysyntään vastaa läpinäkyvä, osaava, joustava sekä kansainvälisesti kilpailukykyinen ruoka- ja palvelujärjestelmä. Alan kasvua ja kehitystä tukee hyvin koordinoitu korkean tason tutkimus- ja kehitystyö."* Vision toteuttamiseksi selonteossa korostetaan kuluttajalähtöisyyttä, yhteistä päätöstä tehdä ruoka-alasta kasvuala, ruoan ja sen tekijöiden arvostuksen lisäämistä sekä uutta ruokapolitiikan ja ruoka-asioiden hallintomallia.

Valiokunnan mielestä ruokapolitiikkaa koskevassa selonteossa esitetyt ydintoimenpiteet ovat kokonaisuutena arvioiden keskeisiä ja perusteltuja. Valiokunta korostaa suomalaisen ruokaketjun kannattavuuden ja kilpailukykyyn turvaamista ilmastomuutoksen ja globaalin kilpailun myötä muuttuvassa toimintaympäristössä. Ruokasektorista on mahdollista tehdä suomalainen kasvuala. Ruoan kulutus kasvaa kuitenkin

Suomessa hitaasti tai pysyy paikallaan, joten alan kasvuun tarvitaan jalostusarvon nostamista ja kansainvälistymistä.

Ruokapolitiikan lähtökohdat

Ruokapolitiittisessa selonteossa on yleisesti käytetty käsitettä ruokasektori. Valiokunta katsoo, että perinteiseen ruokasektoriin liittyy nykyisin jatkuvasti laajenevia ulottuvuuksia. Tavoitteellisella ruokapolitiikalla voidaan edistää samanaikaisesti kansantaloutta ja kansanterveyttä, ympäristötavoitteita ja huoltovarmuutta. Kestävän kehityksen ulottuvuuksien (ekologinen, taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen) huomioon ottamisen tulee muodostaa jatkossa ruokapolitiikan perusta.

Valiokunta korostaa, että ruokahuoltoon ja kulutukseen liittyvät kysymykset koskevat laajasti koko yhteiskuntaa eikä niitä voida kestävästi ratkaista muutoin kuin sektorirajat ylittävien toimenpiteiden avulla. Keskeinen kysymys on, pystyvätkö tutkimus, kehitys ja innovaatiot tuottamaan pitkän aikavälin kestäviä ratkaisuja ilmastomuutokseen sekä rajallisten luonnonvarojen ja markkinoiden heilahtelujen aikaansaamiin ongelmiin.

Kotimaisissa kotitalouksissa kaupasta ostettujen elintarvikkeiden osuus kulutusmenoista on viime vuosina ollut noin 13 prosenttia. Tällä hetkellä arviot kulutetun ruoan kotimaisuusasteesta vaihtelevat 60:n ja 80 prosentin välillä. Valiokunta toteaa, että ruoan kulutuksessa on tapahtumassa rakenteellisia muutoksia: sesonginmuakaisten tuoretuotteiden käyttö on Suomessa vähenemässä, elintarvikkeiden jäljitettävyyys ja alkuperä ovat hämärtyneissä ja samalla elintarvikkeiden kuljetusmatkat ovat pidentyneet. Merkittävä osa kuluttajista haluaa edelleen tietää, missä ja minkälaisin menetelmin heidän ruokansa on valmistettu huomion kiinnittyessä hinnan lisäksi entistä enemmän tuotannon ympäristö-, jäljitettävyy-, eettisyys- ja alueellisiin vaikutuskuoreihin.

Valiokunta katsoo, että ruokapolitiittisen selonteon tavoitteiden toteuttamiseksi tulee yh-

teistyötä tiivistää eri hallinnonalojen välillä sekä monien toimijoiden kesken, koska ruokaketjun toiminta kytkeytyy erittäin kiinteästi esimerkiksi ympäristö-, ilmasto- ja energiakysymyksiin. Tulevaisuudessa kulutuksen ohjaamisen mahdollisuudet ja keinot saattavat muuttua voimakkaasti. Ruokaketjua tuleekin tarkastella vakiintuneen pellostä pöytään -näkökulman lisäksi myös pöydästä pellolle -näkökulmasta. Tähän liittyy kasvava takaisinkytkentä ruoan kysynnän trendien vaikutuksesta ruoantuotannon resursien hyödyntämiseen ja haitallisiin ympäristövaikutuksiin.

Ruokajärjestelmän kannattavuus ja kilpailukyky

Alkutuotannon kannattavuus

Valiokunta toteaa, että ruokajärjestelmän toimijoiden kannattavuus ja kilpailukyky on edellytys pitkäjänteiselle toiminnalle. On pidettävä erityistä huolta siitä, että ruokatuotanto on kannattavaa tulevaisuudessa kaikissa ketjun eri osissa. Jotta alkutuotannon menestys turvataan pitkäjänteisesti, on tarkkaan harkittava, mitkä ovat pitkällä aikavälillä kestäviä suomalaisen ruoan tuotantotapoja. Alkutuotannon tulevaisuuteen vaikuttavat erittäin keskeisesti maatilojen tuottavuus ja kannattavuus.

Valiokunta pitää kotimaisen alkutuotannon nykyistä heikkoa kannattavuutta merkittävänä uhkana koko elintarvikeketjun toiminnalle ja kehittämiselle. Tuotantopanosten hintojen nopea kallistuminen ja maatalouden tuottajahintojen joustaminen alaspäin on ongelmallista koko ketjun kannalta pitkällä aikavälillä. Hintojen epävarma kehitys korostaa investointitukien merkitystä varsinkin suurissa investointipäätöksissä. Kotimarkkinoiden merkitys suomalaiselle elintarvikeketjulle korostuu yleisen taloustilanteen heikentyessä ja viennin supistuessa, joten kotimarkkinoiden toimivuudesta on pidettävä huolta. Elintarviketeollisuuden ja kaupan väliset hintatiedot ovat liikesalaisuuksia, eikä niitä ole saatavissa edes tutkimuskäyttöön. Hinnan muodostumisen tarkempaan analysointiin elintarvikeketjussa tarvitaan hintatietojen parempaa läpinä-

kyvyyttä varsinkin elintarviketeollisuuden ja kaupan välillä.

Maatalouden tukijärjestelmiä tulee kehittää yrittäjyyteen kannustaviksi ja mahdollisimman yksinkertaisiksi. Valiokunta toteaa, että maatalouden riskit ovat viime vuosina lisääntyneet ja muuttamassa luonnettaan. Säästä aiheutuneiden satoriskien ohella jatkossa kasvavaa epävarmuutta aiheuttaa ilmastonmuutos kerrannaisvaikutuksineen sekä taloudellisena riskinä voimistuvat vaihtelut panos- ja tuotehinnoissa.

Omavaraisuus ja huoltovarmuus ovat kaikkien keskeisimpiä kysymyksiä, sillä ilman kotimaista raaka-ainetta ei myöskään ole elintarvikealan yrittäjyyttä. Valiokunta toteaa, että maataloustuotannon entistä tiiviimpi kytkeminen alueellisiin ruokajärjestelmiin edistää niin maatalouden kuin maaseudunkin kehitystä. Alkutuotannon, jalostuksen ja kulutuksen sitominen alueellisesti yhteen luo uusia mahdollisuuksia tuottajille tuotantoketjussa ja vahvistaa alkutuotannon kannattavuutta.

Kilpailukyvyn kehittäminen

Selonteossa todetaan, että elintarvikkeiden turvallisuus ja laatu ovat Suomessa huippuluokkaa. Hyvän laadun takaamiseksi koko elintarvikeketjun tulee toimia yhteistyössä. Elintarvikeyritysten kilpailukyvyn kehittämisessä korostuvat kansainvälistyminen, viennin hallittu kasvataminen sekä kansainvälisen liiketoimintaosaamisen kehittäminen. Valiokunta katsoo, että viennissä tulee keskittyä kehittämään innovatiivisia korkean jalostusasteen tuotteita, joilla on laajempaa kansainvälistä kysyntää kapeammisakin segmenteissä. Koko elintarvikeketjun viennin kehittäminen tulee ottaa osaksi ydintoimenpiteitä. Erikoistuminen on tärkeätä erityisesti pienille yrityksille, jotta viennissä voidaan onnistua.

Valiokunta katsoo, että erityisesti elintarvikkeita jalostavien pienten ja keskisuurten yritysten asemaa ruokajärjestelmässä tulee vahvistaa. Innovatiivisen tuotekehityksen keskeisiä edellytyksiä ovat raaka-aineiden saatavuus ja tasalaatuisuus. Valiokunta toteaa, että maamme lähes 3 000:sta elintarvikealan yrityksestä pääosa on

pieniä, alle 20 henkilöä työllistäviä pienyrityksiä. Elintarvikealan koulutuksen ja tutkimuksen kehittäminen koko ketjun osalta varmistaa osaltaan ruokaketjun tulevaisuuden. Tällä hetkellä ongelmana on koulutuksen hajanaisuus ja irrallisuus kaupallisesta tutkimuksesta ja koulutuksesta.

Hajautettu jalostustoiminta parantaa huoltovarmuutta. Paikallisesti ja alueellisesti tuleekin kehittää jalostusketjuja, jotka löytävät markkinoita lähiruoka-ajattelun vahvistuessa ja luomutuotteiden kysynnän lisääntyessä. Erittäin tärkeää on edistää pk-yritysten pääsyä markkinoille. Toimiminen laajemmalla kuin paikallisella tasolla edellyttää myös pk-yritysten keskinäistä yhteistyötä riittävän tuotevolyymin varmistamiseksi tuotannossa.

Elintarvikeyritysten toimintaedellytyksiin kytkeytyy kiinteästi elintarvikelainsäädäntö, joka on erityisesti pk-yritysten kannalta muuttunut vaativaksi ja vaikeasti sovellettavaksi. Lainsäädäntöä ja elintarvikevalvontaa on edelleen kehitettävä siihen suuntaan, että pk-yritysten toiminnalle on suotuisat edellytykset ja samalla kuitenkin pidetään huolta elintarviketurvallisuuden korkeasta tasosta. Säännösten selkeyttämisen ohella valiokunta pitää tärkeänä pk-yritysten neuvonnan tehostamista. Ruokaturvallisuudesta ei voida tinkiä, ja se voi olla myös kilpailutekijä. Haasteena turvallisuudessa on hintakilpailu laadun kustannuksella ja alan yritysten heikko kannattavuus.

Ruokapolitiikan kuluttajalähtöisyys

Kuluttajalähtöisyys kasvamassa

Selonteossa arvioidaan ruokasektorin ohjautuvan jatkossa entistä enemmän kuluttajalähtöisesti. Valiokunta katsoo, että alan kilpailukyky ja tulevaisuus perustuvat siihen, kuinka hyvin kuluttajien muuttuviin tarpeisiin kyetään vastaamaan. Tulevaisuuden toimijaverkossa kuluttajat ovat todennäköisesti nykyistä aktiivisempia toimijoita: ruoan valinta voi politisoitua osana eettistä ja vastuullista kulutusta. Selonteossa painotetaan kuluttajien mahdollisuutta tehdä valintoja ja näin vaikuttaa oman terveytensä lisäksi ym-

päristön tilaan ja työllisyyteen. Kuluttajien tietoisuutta ruoan kulutuksen ympäristövaikutuksista tuleekin lisätä.

Kuluttajalähtöisyyden vahvistaminen edellyttää tuotteiden jäljitettävyyden parantamisen ohella elintarvikeketjun toimijoiden verkostoitumista sekä vuorovaikutuksen ja kaksisuuntaisen tiedonvaihdon lisäämistä eri toimijoiden ja kuluttajien välillä. Ostaessaan kotimaisia elintarvikkeita kuluttaja ei maksa pelkästään ruoasta ja raaka-aineista, vaan myös kansallisesta ruokakulttuurista, maaseutumaisemasta, ympäristönhoidosta ja eläinten hyvinvoinnista sekä näihin liittyvästä työstä. Valiokunta pitää esitettyä lähtökohtaa hyvänä ja korostaa, että kuluttajalähtöisyys on todennäköisesti tulevaisuudessa nykyistä selkeämmin elintarvikeketjun perustana.

Tuotantotavasta riippumatta laadukkuuden tulee olla suomalaisen ruokapolitiikan lähtökohhta. Tarkasteltaessa ruokaa kuluttajan näkökulmasta on tärkeää, että suomalaisten raaka-aineiden, elintarvikkeiden ja ruoan laatu on hyvä. Kuluttajien näkökulmasta keskeisiä kysymyksiä ovat erityisesti alkuperä, lisäaineet, muuntogeenisyys, tuoreus, maku sekä kuljetusmatkat. Toisaalta jatkossakin ruoan hinnalla on edelleen oma merkityksensä.

Ruoan alkuperän merkitys

Viestinnän merkitys ruokaan liittyvistä ominaisuuksista, kuten alkuperästä ja vastuullisuuskysymyksistä, tulee korostumaan tulevaisuudessa. Tuotantoeläinten hyvä kohtelu ja eläinsuojelusta huolehtiminen ovat monien kuluttajien kannalta tärkeitä ruokatuotannon menestystekijöitä, joihin tulee jatkossa panostaa. Eläinten hyvinvointi on ruokapolitiikassa merkittävässä asemassa. Tuotantoeläinten hyvinvoinnin korkea taso on tärkeä osa kuluttajien kokemaa elintarvikkeiden eettistä laatua, mutta sen tuottamat kustannukset tulee pystyä kattamaan.

Kulutuksen erilaistuminen ja muuttuvien tarpeiden ymmärtäminen vaativat tiiviimpää vuoropuhelua eri toimijoiden välillä. Valiokunta toteaa, että kuluttajilla ryhmänä on kasvava merkitys siinä, mikä on ruoan alkuperä, millaista ruo-

kaa ostetaan ja kuinka tarkoin tuotteet hyödynnetään. Valiokunta katsoo, että käytännössä on lähes mahdotonta tuotepakkausten tai internetin kautta välittää kuluttajille riittävästi ja ymmärrettävässä muodossa olevaa informaatiota elintarvikkeisiin liittyvistä ympäristövaikutuksista. Lisäksi on huomioitava, että läheskään kaikki kuluttajat eivät ehdi tai eivät ole kiinnostuneita perehtymään tarjottuun informaatioon. Valiokunta korostaa, että tämän vuoksi tarvitaan myös yhteiskunnan ohjausta sekä kulutukseen että koko tuotantoketjuun.

Jäljitettävyy- ja vastuullisuusjärjestelmät

Tuotteiden jäljitettävyy

Selonteon ydintoimenpiteissä esitetään varmistetun jäljitettävyy- ja vastuullisuusjärjestelmän luomista suomalaiseen elintarvikeketjuun. Valiokunta pitää tärkeänä tuotteiden alkuperämerkintöjen ja jäljitettävyyden kehittämistä ja kannattaa esitystä. Jäljitettävyy- ja vastuujärjestelmällä tulee pystyä antamaan kuluttajille nykyistä tarkempaa tietoa ruoan alkuperästä ja tuotantotavoista. Valiokunta toteaa, että jo nykyisin esimerkiksi alkutuotannossa tilatasolla kerätään tietoja, joita on voitava hyödyntää sekä jäljitettävyyden osoittamiseksi että merkintöjen perustaksi. Tavoitteena tulee olla, etteivät järjestelmät aiheuta byrokratian lisääntymistä tai sellaisia kohtuuttomia kustannuksia, joita ei saada katettua järjestelmän myötä parantuvalla taloudellisella tuloksella. Ruoan jäljitettävyy- ja vastuullisuusjärjestelmän kehittäminen edellyttää tieteenalojen rajat ylittävää tutkimusta ja hallinnointia.

Valiokunta toteaa, että kaikkien elintarvikkeiden alkuperämaata ei tarvitse tällä hetkellä ilmoittaa, vaikka joissakin määrätyissä elintarvikeryhmissä alkuperän ilmoittaminen onkin pakollista. Esimerkiksi kypsennettyihin lihavalmisteisiin, kuten makkaraan, eineksiin tai kokoliha-leikkeleisiin, ei ole pakko merkitä alkuperämaata. Valiokunta toteaa, että elintarviketuotteen alkuperää ollaan kasvavassa määrin hävittämässä tuotemerkkien taakse. Yleisesti määriteltynä alkuperämaa on tämänhetkisten säädösten

mukaan ilmoitettava, jos sen ilmoittamatta jättäminen voi johtaa kuluttajaa harhaan. Valiokunta pitää nykyistä määritelmää varsin epäselvänä ja katsoo, että jatkossa on kyettävä kansallisesti, EU-tasolla ja kansainvälisesti huomattavasti parantamaan sekä selventämään elintarvikkeiden alkuperämerkintöjä. Valiokunta pitää välttämättömänä tuotteiden alkuperämerkintöjen säätämistä pakollisiksi, jotta kuluttaja voi tietää varmuudella, missä maassa ja minkälaisissa olosuhteissa ruoka ja raaka-aineet tuotetaan.

Vastuullisuuden ja kestävyuden määrittely

Valiokunta toteaa, että tulevaisuudessa on konkreetisoitava, mitä ruokajärjestelmän kestävyydellä ja vastuullisuudella käytännössä tarkoitetaan. On määriteltävä kestävyuden arvioinnissa käytetyt kriteerit sekä kriteerikohtaiset raja-arvot, joiden pohjalta kestävyuden toteutumista voidaan arvioida. Luonnonmukaisuus ei esimerkiksi automaattisesti tarkoita samaa kuin kestävyys, sillä luonnonmukaisesti tuotettu tuote voi esimerkiksi olla pakattu tai kuljetettu ympäristönäkökohtia huomioon ottamatta.

Valiokunta pitää todennäköisenä, että tavanomaiselle ja luonnonmukaiselle tuotannolle on luotava erilliset kestävyyskriteerit tai ainakin erilaiset kriteereitä luonnehtivat mittarit. Muutamissa maissa mm. tuottajaryhmittymät, järjestöt, kauppa ja viranomaiset ovat kehittäneet vastuullisuusmerkintää. Valiokunta pitää tärkeänä, että Suomessakin kehitetään näitä merkintätapoja. Samalla tulee kuitenkin pyrkiä koordinoimaan merkintöjen kehitystä siten, että merkkien kokonaismäärä pysyy pienenä.

Vastuullisuuden korostumisen myötä on strategisia mahdollisuuksia myös uudentyyppisen kilpailuedun rakentamiseen, mutta toistaiseksi kestävä kehityksen mahdollisuudet liiketoiminnassa ovat vielä pääosin hyödyntämättä. Kannattavuus ja kilpailukyky tarkoittavat tulevaisuudessa myös sitä, että taloudellisten reunaehtojen täyttymisen lisäksi on täytettävä tietyt ympäristösuorituskykyyn liittyvät reunaehdot. Kestävästi tuotetuista elintarvikkeista voi tulla merkittävä kilpailuetu Suomen maataloudelle ja

elintarviketaloudelle, jos kestävyys pystytään osoittamaan uskottavalla ja vertailukelpoisella tavalla.

Ympäristövaikutusten osalta selonteossa keskitytään voimakkaasti ilmastovaikutuksiin eli tuotteiden hiilijalanjälkeen. Valiokunta toteaa hiilijalanjäljen kuvaavan kuitenkin vain pientä osaa tuotteen erilaisista ympäristövaikutuksista. Valiokunta korostaa, että myös muut elintarvikkeiden tuotannon aiheuttamat merkittävät vaikutukset tulee ottaa huomioon luotaessa ruoantuotannon vastuullisuusjärjestelmiä. Tulevaisuudessa ruoan kulutukseen tulee kytkeytymään voimakkaammin myös ruoan kulutuksen ns. vesijalanjälki. Ympäristömittareihin liittyvä lisäarvo tulee saada näkyväksi elintarvikemarkkinoilla, ja samalla lisäarvohyöty tulee saada ohjattua niille elintarvikeketjun toimijoille, jotka ovat tehneet ympäristöparannuksia.

Valiokunta korostaa, että tuoreempien ja lyhyemmän toimitusketjun elintarvikkeiden käytön lisääminen edesauttaa samalla säilyttämään huoltovarmuutta ja tuottaa ympäristöhyötyjä sekä mahdollistaa jäljitettävyyden todentamisen.

Kestävästä tuotannosta ja kestävästä elintarvikkeista voi tulla merkittävä kilpailuetu Suomen maataloudelle ja elintarviketaloudelle, jos kestävyys pystytään osoittamaan uskottavalla ja vertailukelpoisella tavalla. Tämä edellyttää monien tuoteketjuun liittyvien tekijöiden yritys-kohtaista mittausta, joka tulee tehdä kustannustehokkaasti.

Ympäristö ja ilmastomuutos

Ilmastomuutoksen hillintä ja siihen sopeutuminen

Ilmastomuutos ja siihen sopeutuminen sekä muut kestävä kehityksen vaatimukset vaikuttavat vahvasti ruokaselonteon kattaman ajanjakson ajan eli vuoteen 2030 saakka. Selonteossa todetaan tavoitteina ilmastomuutoksen ehkäisemistoimet ruokajärjestelmän osalta, ilmastomuutoksen kansallinen hyödyntäminen täysimääräisesti, vesistökuormituksen vähentäminen ja ympäristömyönteisen suomalaisen kuluttajuuden

edistäminen. Valiokunta pitää asetettuja tavoitteita asianmukaisina, koska ilmastomuutosta pitää pyrkiä hillitsemään ja kuitenkin samalla sopeutua ilmastomuutokseen.

Kulutuksen ilmastovaikutuksista noin kolmannes ja ravinnepäästöistä noin puolet aiheutuu syömästämme ruoasta. Ruoantuotannon ympäristövaikutuksia on tällä hetkellä mahdollista vähentää kulutustottumuksien muuttamisen kautta. Tämä kuitenkin edellyttää sitä, että kuluttajalla on riittävästi tietoa tuotteiden erilaisista vaikutuksista. Valiokunta korostaa, että riippuvuutta tuontienergiasta tulee vähentää lisäämällä uusiutuvan energian osuutta maatalouden energiankäytöstä matkalla kohti omavaraisuutta. Samalla maatilakokoluokan biokaasutuotantoa tulee edistää ottaen huomioon myös biokaasutuotannon erittäin myönteiset ympäristövaikutukset sekä ravinteiden kierrätykseen liittyvät näkökulmat.

Ilmastomuutokseen sopeutuminen

Valiokunta toteaa, että ilmastomuutoksen myötä maatalouden satotasot voivat maailmalla monin paikoin laskea ja sadon laatu heiketä. Näillä muutoksilla on luonnollisesti myös laajoja heijastusvaikutuksia koko maapallon elintarviketuotantoon ja elintarvikeketjuun.

Ilmastomuutoksella voi olla myös erityisesti pohjoisille viljelyalueille myönteisiä vaikutuksia. Suomalainen maataloustuotanto voi hyötyä muutoksesta, mutta muutoksen nopeus, ennustetut suuret säävaihtelut ääri-ilmiöineen sekä muut kielteiset tekijät aiheuttavat epävarmuutta. Satokauden pidentyminen saattaa nostaa viljelykasvien satotasoa, ja kasvilajivalikoimaa voitaneen lisätä nykyistä monipuolisemmaksi. Tämä antaa Suomen maataloudelle uusia mahdollisuuksia, mutta vaatii myös huomattavaa panostusta.

Vaikka satopotentiaali voi kasvaa merkittävästi, kasvavien satoisuusennusteiden toteutuminen edellyttää ilmastomuutoksen tuotantoa rajoittavien tekijöiden hallitsemista ja näihin tähtäävien ennakoivien toimenpiteiden onnistumista. Valiokunta toteaa, että ilmastomuutokseen sopeutumisessa tulee ottaa huomioon myös

haitallisten kasvituholaisten ja tulokaslajien leviämiseen sekä lisääntymiseen liittyvät seikat. Sateisuuden lisääntyminen voi aiheuttaa myös viljojen homeiden lisääntymistä. Ilman aktiivisia sopeutumistoimenpiteitä satotasot eivät automaattisesti nouse, vaan pysyvät todennäköisesti korkeintaan ennallaan.

Maatalouden kuormituksen vähentäminen

Valiokunta toteaa, että ympäristönäkökulmasta elintarvikesektorin kannalta tärkeimmät tulevaisuuden tavoitteet ovat ilmastonmuutoksen hillintä ruoan koko tuotantoketjussa pellolta pöytään sekä alkutuotannon rehevöittävien vesistöjä vähentäminen. Maataloustuotannosta aiheutuvia kasvihuonekaasupäästöjä tulee vuoteen 2020 mennessä vähentää 13 prosenttia vuoden 2005 tasosta. Energiankäyttöä tehostamalla voidaan vaikuttaa kustannusten ja kasvihuonekaasupäästöjen määrään.

Maatalouden päästöjä voidaan vähentää huomattavasti käyttämällä panoksina biologista typpensidontaa ja tehostamalla ravinteiden kierrätystä. Maatalouden kustannustehokkuutta on edelleen edistettävä ja samalla on huolehdittava alkutuotannon jatkumisesta. Viljelijöiden tulotason vakauttaminen ja parantaminen on myös ympäristömielessä kannatettavaa, koska maataloustuotannon voimistuneet panos- ja tuotehintojen nousu ja siihen liittyvät voimakkaat vaihtelut ovat uhka myös pitkäjänteiselle ympäristönsuojelutyölle. Valiokunta korostaa tässäkin yhteydessä kuluttajien tietoisuuden lisäämisen tarvetta.

Ilmastonmuutoksen seurauksena on todennäköistä, että sademäärien kasvaessa ja talvien leudontuessa huuhtoumat Itämereen kasvavat, jolloin maataloudessa tarvitaan nykyistäkin tehokkaampia vesien suojeletoimia. Ympäristönsuojelun ja ilmastonmuutoksen haasteisiin vastaamiseksi tarvitaan tulevina vuosikymmeninä laajaa vesien suojeletoimen keinovalikoimaa, kuten maatalouden investointi- ja ympäristötukia, maatalousrytittäjien koulutusta ja neuvontaa sekä innovaatioiden ja tutkimuksen tukemista.

Valiokunta korostaa, että maatalouden ympäristötukitoimenpiteiden vaikuttavuutta tulee pi-

temmällä aikavälillä parantaa kohdentamalla tukitoimia alueellisesti sekä tila- ja lohkokohdaisesti kustannustehokkaalla tavalla kytkemällä yhteen uusiutuvan energian hyödyntäminen ja ravinteiden kierrätys. Valiokunta viittaa parhailaan valmisteltavaan vesienhoidonsuunnittelun kansalliseen toteutusohjelmaan ja toteaa, että siinä mm. arvioidaan vesienhoitoalueittain maataloudessa tarvittavia lisätoimenpiteitä ja niiden kustannuksia ympäristötavoitteiden saavuttamiseksi.

Ruoan hävikki

Valiokunta pitää keskeisenä lähtökohtana ruoan arvostuksen nostamista, jotta kuluttajat kiinnostuisivat kiinnittämään enemmän huomiota ruoan vastuulliseen käyttöön. Kuluttajien ruoan arvostukseen tulee vahvemmin sisältyä myös ymmärrys siitä, miten ruoka on tuotettu ja miten ruoka voidaan käyttää mahdollisimman tarkoin ravinnoksi.

Valiokunta pitää täysin välttämättömänä ruoan haaskauksen vähentämistä ja samalla jättevirtojen minimoimista koko ketjussa. Valiokunta toteaa, että kotitalouksien hankkiman ruoan hävikki voi olla yhteensä jopa 25 prosenttia. Koko ruokaketjun hävikki (pilaantuminen, poishetto ja hyödyntämättä jättäminen) voi olla jopa puolet saatavilla olevasta ruoasta. Valiokunta korostaa sitä, että kasvanut hävikki on arvoton, suurta tuhlausta ja luonnonvarojen väärinkäyttöä sekä aiheuttaa lisäksi turhia päästöjä.

Kuluttajien tietoisuutta hävikin ympäristövaikutuksista tulee nopeasti lisätä. Valiokunta korostaa ruokahävikin minimoimista erittäin keskeisenä ympäristöllisenä toimenpiteenä, koska nykyarvioiden mukaan ruokahävikin estäminen on ympäristön kannalta 10 kertaa tehokkaampaa kuin ruokajätteen käsittely.

Luomutuotanto

Luomussa on mahdollisuuksia

Luomu nostetaan esille omana kohtanaan (3.5) hallituksen ruokaselonteossa. Valtioneuvoston selonteko sisältää aiempaa voimakkaamman painotuksen ruokakulttuurin merkitykseen sekä

joukkoruokailun luomu- ja lähiruoan suosimiseen. Luomutuotannon mukaan ottaminen laajasti selontekoon osoittaa valiokunnan arvion mukaan luomun tulleen osaksi kansallista ruokastrategiaa. Valiokunnan mielestä luomuruoan ottaminen selkeäksi painopistealueeksi on edistysaskel.

Suomen peltopinta-alasta 7,2 prosenttia eli noin 164 000 ha on luomulla. Lisäksi Suomessa on merkittävä määrä luomusertifioituja keräilyalueita. Luomu- ja lähiruoan suosio on kasvamassa ja kuluttajat ovat entistä kriittisempiä ruoan laatuun ja tuotantotapaan nähden. Maa-brändi-ryhmän 25.11.2010 julkaisema raportti esitti luomutuotannon osuuden nostamista 5—7 prosentista 50 prosenttiin. Valiokunta toteaa, että maabrändi-ryhmän tavoite on erittäin vaativa, vaikka luomutuotannolle on olemassa huomattavat kasvumahdollisuudet. Valiokunta katsoo, että luomutuotannon moninkertaistaminen edellyttäisi monia sitä tukevia pitkän linjan päätöksiä ja suuria muutoksia koko elintarviketuotantoketjuun. Nopeimmat luomun käytön etene-misen mahdollisuudet saattavat olla karjatalou-dessa. Se edellyttää kuitenkin, että maito- ja li-hajalosteiden valmistajat lähtevät aktiivisesti luomutuotantoon mukaan ja takaavat alkutuotannolle riittävän hinnan kalliimmin tuotettavas-ta raaka-aineesta.

Luomun markkinaosuus Suomen elintarvike-markkinoista ja elintarvikkeiden viennistä on vain noin 1 prosentti. Luomun maailmanmarkki-nat olivat lähes 40 miljardia euroa vuonna 2008, ja ne ovat kaksinkertaistuneet 2000-luvulla. Markkinoista valtaosa on Länsi-Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa (noin 97 %), mutta luomu-markkinat kasvavat nopeasti muuallakin. Ar-violta noin kuudesosa Suomen luomutuotannon arvosta on mennyt vientiin. Tosin suuri osa vien-nistä on ollut vielä raaka-aineita ja Suomeen on tuotu runsaasti jalostettuja luomutuotteita. Mer-kittävimmat suomalaiset luomuvientituotteet syntyvät nyt viljaketjussa: hiutalekaura, kaura-hiutale, vehnä jauho ja leipä. Toinen painopiste-alue on marjaklusteri — lähinnä luonnonmarjat

ja niistä tehty jalosteet. Suomen luomusektorin kehittäminen on tarpeellista myös sen vuoksi, että voidaan vastata voimakkaasti kasvavaan luomutuotteiden tuontiin.

Luomusektorin kehittäminen ja markkinointi-osaaminen

Luomu- ja lähiruoan saatavuudessa ja laadussa on edelleen ongelmia, jotka on ratkaistava, ennen kuin selonteossa esitetyt tavoitteet voidaan saavuttaa. Huomattava osa suomalaisista luomu-tilojen tuotteista menee nykyisin jalostuksessa tavanomaisen tuotteiden joukkoon. Toinen on-gelma on varsin keskittynyt kauppa, joka aiheut-taa ongelmia pienten erien tuotannon markki-noille pääsyssä.

Luomutuotannon kannattavuus on vaihdellut suuresti, mutta on ollut keskimäärin samaa tasoa kuin tavanomaisesti viljellyillä tiloilla. Suomes-sa luomun kannattavuus suhteessa perinteiseen tuotantoon laskee, jos luomun erityistuki pois-tuu. MTT:n tutkimuksen mukaan vuonna 2008 tukien osuus luomutilojen bruttotuloista oli 53 prosenttia, kun se tavanomaisilla tiloilla oli 36 prosenttia.

Tutkimus- ja kehitystyössä on huomioitava edellytysten luominen luomutuotannolle. Erityi-sen olennaista on perusteellisemman tiedon tuot-taminen maaperän eri organismien vuorovaiku-tuksesta.

Valiokunta pitää tärkeänä luomusektorin or-ganisoitumista siten, että luomun kehittämisellä on jatkossa selkeä vastuuorganisaatio. Eri toimi-jat on saatava toimimaan koko ketjussa luomu-tuotannon kasvutavoitteen hyväksi. Yhteistyös-sä tulee olla mukana kaikki keskeiset elintarvi-keketjun toimijat. Lisäksi luomu- ja lähiruoan jakeluketjuja tulee kehittää siten, että kehitetään myös uusia markkinointikanavia paikallisten tuottajien yhteenliittymille. Valiokunta katsoo lisäksi, että luomualan opetusta olisi laajennetta-va. Valiokunta korostaa, että luomutuotannossa tarvitaan pikaisesti markkinointiosaamisen ke-hittämistä, johon tulee suunnata resursseja.

Lähiruoka*Kiinnostus lähiruokaan kasvussa*

Lähiruoan tuottaminen voidaan määritellä tuotannoksi, joka käyttää mahdollisimmin paljon oman talousalueen raaka-aineita ja tuotantopainoksia pyrkimällä pieneen ekologiseen jalanjälkeen edistään samalla kestäväällä tavalla oman alueen työllisyyttä ja taloutta. Suuntaus lähiruokaan on ollut nousussa eri puolilla maailmaa ja antaa kasvun mahdollisuuksia myös suomalaiselle elintarvikealan yrittäjyydelle. Lähiruokaalla on monia vahvuuksia: maaseudun elinvoimaisuuden vahvistaminen, asiakkaan lähellä toimiminen, joustavuus, mahdollisuus vaikuttaa ympäristökuormitukseen sekä lisäarvon tuottaminen kauppohen ja ravintoloidenkin valikoimiin.

Valiokunta pitää tärkeänä, että lähiruoan edistämässä kehitetään edelleen konkreettisia toimenpiteitä, joilla kuljetusmatkoja voidaan lyhentää ja lähellä tapahtuvaa jatkojalostusta edistää. Lähiruoan kasvua estää pk-yritysten tuotteiden vaikea pääsy keskittyneisiin kaupan logistiikka- ja myymäläjärjestelmiin. Erittäin tärkeää on, että paikallisille toimijoille tarjotaan markkinointikanavia suurten kaupakettujen tuotevalikoimat laajasti kattavien ja suojattujen tavaramerkkien rinnalle. Tukitoimenpiteiden kohdentaminen liikenteen solmukohdissa sijaitseviin suoramyyntipisteisiin edistää lähiruoan markkinoille pääsyä. Kaupan ja teollisuuden asemaa lähiruoan elintarvikeketjussa tulee yhä tarkemmin seurata ja selvittää.

Kestävä kalantuotanto*Globaali ylikalastus*

Valiokunta toteaa, että kalatalous on jäänyt selonteossa liian vähälle huomiolle. Merkittävä osa valtamerten kalakannoista on voimakkaan ja kasvavan ylikalastuksen kohteena. Ylikalastusta ja kalakantojen muuttumista uhanalaisiksi esiintyy nopeutuvalla tahdilla lähes kaikilla merialueilla. Kansainvälinen kilpailu hupenevista kalaraaka-aineista ihmis- ja eläinravintona kiihtyy. Valiokunta toteaa, että nykyisin toteutettavalla kansainvälisellä kalastuspolitiikalla ei ole

saavutettu yleisesti asetettuja kestävä kalastuksen tavoitteita.

Suomessa suurin osa kalakannoista on hyvässä tai kohtalaisessa kunnossa. Merkittävimmät ongelmat liittyvät vaelluskalakantoihin (lohi, meritaimen ja siika), joiden tila on heikko. Ilmastomuutoksen myötä vesien tuottavuus todennäköisesti yleisesti kasvaa, mutta kalalajisto ja lajien runsaussuhteet tulevat todennäköisesti muuttumaan.

Suomalaisten kalankulutus on hitaasti kasvanut, vaikka kalaa syödään edelleen vähemmän kuin suositusten mukaan pitäisi. Kulutuksen lisääntyminen perustuu pitkälti tuontiloheen, ja kotimaisen kalan kulutus on jopa vähentynyt. Valiokunta toteaa selontekoon viitaten, että kotimaisessa kalataloudessa (ammattikalastus ja vapaa-ajankalastus) on tällä hetkellä paljon ruoantuotannossa hyödyntämätöntä potentiaalia. Valiokunta huomauttaa, että vapaa-ajankalastajat pyytävät Suomessa ammattikalastajia suuremman osan ravintona hyödynnetystä kalasta, vaikka tämäkin saalis on pienenemässä.

Kalanviljelyssä ulkomaisten kalarehujen käytön sijaan tulee kehittää kotimaisia tekniikoita ja järjestelmiä, joiden avulla voidaan raaka-aineena käyttää dioksiinista puhdistettua Itämeren kalaa. Kalanviljelyssä on sisävesissä nopeasti lisääntymässä suuntaus, jossa ympäristökuormitusta pienennetään suljettujen vesikiertojen avulla. Valiokunta pitää tätä suuntausta hyvänä.

Vähän hyödynnetyt kotimaiset luonnonkalat

Tarvitaan ruokakulttuurin muutosta sekä oikeaa tuotteistamista ja markkinointia, jotta mielikuvia voidaan muuttaa. Ravitsemussuositukset ja ympäristötekijät puhuvat vahvasti kotimaisen luonnonkalan kulutuksen lisäämisen puolesta. Suomalaiset eivät enää osaa riittävästi käyttää runsaasti mm. omega-rasvahappoja sisältäviä terveellisiä kotimaisia kaloja (esim. silakka, kilohaili, lahna, kuore, särki ja ahven). Perinteisten kotimaisten kalojen käyttö onkin ylipäätään vähentynyt Suomessa.

Silakkaa ja kilohailia tuotiin Suomeen maihin viime vuonna noin 82 miljoonaa kiloa. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen mukaan

siitä meni rehuksi 55 prosenttia, vientiin 40 prosenttia ja kotimaahan ihmisravinnoksi vain viisi prosenttia. Ammattikalastajien pyytämän kalan määrä on tällä hetkellä vain noin seitsemän prosenttia kaikesta kalan kulutuksesta kotimaassa.

Suomessa on runsaasti kotimaisia vähän hyödynnettyjä kalakantoja (esim. monet särkikalakannat), joiden pyyntiä ja hyödyntämistä ravintona tulee tehostaa huomattavasti. Erityisesti rannikkovesissä särkikalat ovat runsastuneet nopeasti. Kalan käytössä tulee lisätä kotimaisen vajaan hyödynnetyn luonnonkalan osuutta, jonka hiilijalanjälki on erittäin pieni. Laajamittaisella poistokalastuksella Suomenlahdesta ja Saaristomerestä sekä paikoin sisävesiltäkin voitaisiin pyydystää arvioiden mukaan yli 10 miljoonaa kiloa vajaan hyödynnettyä kalaa vuositasolla vaarantamatta silti kalakantojen tilaa. Valiokunta pitääkin kannatettavana uutta valmisteilla olevaa järjestelmää, jossa ammattikalastajat poistokalastavat nykyisin vajaan hyödynnettyjä särkikalakantoja. Kalastuksen tavoitteena on nimenomaisesti ravinteiden poisto vesistöstä. Tässä yhteydessä tulee pyrkiä hyödyntämään saalis ensisijaisesti elintarvikkeena. Poistokalastuksen kehittäminen edellyttää myös logististen ketjujen kehittämistä kotimaisen luonnonkalan markkinoille saannin parantamiseksi.

Valmisruoka- ja einestuosantoon pitäisi kehittää uusia tuotteita, jotta kuluttajan olisi helpoa käyttää monipuolisemmin eri kalalajeja. Paikallisten kalastajien ja paikallisten kalatuotteiden valmistajien on saatava nykyistä parempi asema kaupan jakeluketjussa, jotta luonnonkalojen käyttöä saadaan lisättyä. Kalan ja kalatuotteiden tuoreuteen liittyy ongelmia erityisesti jakeluketjussa ja kaupassa. Valiokunta katsoo, että näihin ongelmiin tulee tarttua.

Lasten ja nuorten ruokakasvatus

Kouluruokailu

Valiokunta pitää tärkeänä panostamista lasten ja nuorten ruokakasvatukseen ja kestävästä kehityksen edistämiseen sekä varhaiskasvatuksessa että perusopetuksessa. Valiokunta viitaten sivistys-

valiokunnan lausuntoon korostaa, että osana koulun yleisiä kasvatustavoitteita tulee kouluruokailun roolia vahvistaa. Suomessa on pitkään ollut ainutlaatuinen lailla turvattu kouluruokailujärjestelmä. Maksuton kouluruokailu on keskeinen hyvinvointipalvelu, jota myös kansainvälisesti arvostetaan.

Kouluruoka on monille lapsille ainoa lämmin ateria päivässä. Tästä syystä ruoan laatuun ja turvallisuuteen tulee erityisesti kiinnittää huomiota. Laadukkaalla kouluruoalla vaikutetaan osaltaan huono-osaisuuden ehkäisemiseen. Koulun oppilaiden lounasaikoihin on kiinnitettävä nykyistä enemmän huomiota. Ruokailulle tulee varata riittävän pitkä aika eikä ruokatunti saa olla liian aikaisin, jotta lapset ja nuoret jaksavat koko pitkän koulupäivän.

Selonteossa pidetään tärkeänä mm. sitä, että parannetaan joukkoruokailupalveluiden laatua, houkuttelevuutta ja saatavuutta. Tavoitteena on herättää kiinnostus ruokaan ja ruokailuun kouluissa ja päiväkodeissa ottamalla käyttöön uusia toimintatapoja. Erityisesti kouluruokailussa myös houkuttelevuus on tärkeää. Ruoan ulkonäkö on lapsille ja nuorille tärkeä. Valiokunta pitää huolestuttavina tietoja, joiden mukaan yläkoululaisista vain noin 70 prosenttia syö kouluruokaa. Tulevaisuudessa on keskeistä parantaa kouluruoan laatua ja pitää huolta, että tarjolla olevia ruokia myös syödään ja hävikki saadaan vähäiseksi.

Luomu- ja lähiruoka kouluissa

Luomu- ja lähiruokaan siirtyminen ei tapahdu pelkällä päätöksen tekemisellä, vaan on ymmärrettävä myös sen vaikutukset ruokapalveluille ja annettava mahdollisuudet käytännön toteuttamiselle. Ruokalistat ja reseptiikka on muokattava lähi- ja luomuruokaan sopiviksi. Pelkkä raaka-aineiden muuttaminen lähiraaka-aineiksi ei riitä, vaan on tehtävä kokonainen tuotekehitysprojekti, minkä lisäksi asiakkaat on totutettava pikkuhiljaa ruoan oikeaan, aitoon makuun. Alkuvaihe todennäköisesti vaatii lisätyövoimaa. Henkilöstö tarvitsee usein lisäkoulutusta lähi- ja luomuruoasta.

Tärkeää on, että kilpailutus tapahtuu oikein ja sillä saavutetaan tavoiteltava päämäärä eli onnistutaan hankkimaan hyviä, tuoreita ja koulujen käyttöön sopivia raaka-aineita kustannustehokkaasti lähialueilta. Valiokunta korostaa yhteistyön merkitystä niin kunnan eri hallinnonalojen kesken kuin myös alueen tuottajien ja yrittäjien kanssa. Myös pienillä yrittäjillä on oltava aidosti mahdollisuus osallistua kilpailutukseen.

Valiokunta pitää valitettavana niitä tietoja, joiden mukaan huonon raaka-aineen makua peitetään lisäaineilla. Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että laadukas ruoka ei välttämättä lisää kustannuksia merkittävässä määrin. Sivistysvaliokunta toteaa lausunnossaan, että peräti 80 prosenttia aterian hinnasta muodostuu palkkauskustannuksista. Lähiraaka-aineet maksavat siten ainoastaan hieman bulkkiraaka-aineita enemmän, mutta tämä on merkittävä panostus väestön terveyteen. Eri osapuolien yhteistyötä tiivistämällä ja lähiruuan ostamiseen ja käyttöön liittyvän osaamisen karttuessa hintaero lähiruuan ja muun ruoan välillä tulee pienenevän, minkä lisäksi lähiruuan eduksi voidaan laskea lähialueen taloudelle koituva hyöty.

Ruokakasvatus opetuksessa

Valiokunta yhtyy hallituksen selonteossa esittämään kantaan siitä, että on tärkeää varmistaa kotitalouden ja terveystiedon opetukselle riittävät opetustuntimäärät sekä lisätä ruokakasvatusta tukevaa kerhotoimintaa. Valiokunta painottaa, että varhaiskasvatuksen ja peruskoulun ohjatussa ruokailussa lapsella ja nuorella on mahdollista oppia aterioimaan yhdessä, syömään terveellisesti, kohtaamaan uusia ruokalajeja sekä laajentamaan makutottumuksiaan.

Valiokuntaa toteaa, että moni suomalainen on vieraantunut elintarvikkeiden alkutuotannosta. Ruokakasvatustavoitteiden toteutuminen edellyttää ruokakasvatuksen ja ravitsemuksen nykyistä perusteellisempaa käsittelyä opetus- ja päiväkotihenkilökunnan perus- ja täydennyskoulutuksessa. Ruokakasvatuksessa tulee myös alkutuotannon tuntemusta lisätä.

Ravitsemus ja terveys

Ravitsemuksella terveyttä

Valiokunta pitää tärkeänä, että suomalaista ruokapolitiikkaa kehitetään siten, että terveyttä edistävät valinnat ovat mahdollisia, helppoja ja houkuttelevia kaikille väestöryhmille. Myös elintarvikeeturvallisuutta uhkaavien riskien hallinta on tärkeää kansalaisten terveyden kannalta. Ruokapoliittinen selonteko tukee valtioneuvoston periaatepäätöstä terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinjoista (STM esitteitä 2008:10). Valiokunta viitaten sosiaali- ja terveysvaliokunnan lausuntoon katsoo, että selonteossa ravitsemuksen suhde terveyteen ja sosiaalinen ulottuvuus jäävät kuitenkin niiden merkitykseen nähden varsin suppeiksi ja tarvittavien toimenpiteiden muotoilu on yleisellä tasolla.

Selonteossa esitellään asianmukaisesti suomalaisen ruokavalion merkittävimmät terveydelliset riskit: energian liikasaanti suhteessa kulutukseen sekä tyydyttyneen rasvan, sokerin ja suolan liiallinen saanti. Erityisesti ylipaino on nopeasti kasvava terveysongelma Suomessa. Valiokunta pitää tärkeänä, että ylipainoon kiinnitetään huomiota kaikissa ikäryhmissä ja etsitään keinoja sen vähentämiseksi. Ravitsemussuosituksen mukaisia valintoja on ryhdytty tukemaan muun muassa makeisten, jäätelön ja virvoitusjuomien valmisteverotuksen kautta.

Eri väestöryhmien välisten terveyserojen kaventamiseksi on tärkeää löytää käytännön toimenpiteitä, joilla voidaan vaikuttaa erityisesti vähemmän koulutettujen väestöryhmien ruokavalintojen terveellisyyteen. Tuotteiden hinnoittelun lisäksi tähän vaikutetaan kuluttajainformaation parantamisella ja terveystietokohdientien huomioon ottamisella elintarvikkeiden tuotekehittämisessä ja markkinoinnissa. Esimerkiksi pakkausmerkintöjä tulee kehittää niin, että ruoan ravitsemuksellinen laatu on niistä helposti arvioitavissa.

Selonteossa on kiinnitetty huomiota ruokaturvallisuuden kannalta välittömien terveyshaittojen (ruokamyrkytykset, allergiset reaktiot) lisäksi pitkäaikaisesti vaikuttavien haitallisten aine-

den riskinarviointiin. Valiokunta pitää tärkeänä, että näitä koskevaa tietoa kerätään eri hallinnonalojen yhteistyönä.

Globaalit ruokakysymykset

Kotimaisen ruokasektorin globaalit kytkennät
Maapallon väestön ennustetaan kasvavan 9,2 miljardiin vuoteen 2050 mennessä. Kehittyneissä maissa väestönkasvu on hidasta, ja joissain Euroopan maissa väkiluvun kasvu voi pysähtyäkin. Valiokunta kiinnittääkin huomiota siihen, että myös ruoka on globaalisti niukkeneva voimavara. Vaikka esimerkiksi viljan globaali tuotantomäärä on jatkuvasti noussut, niin viljan määrä henkeä kohti on kuitenkin väijäämättä laskenut 1980-luvulta lähtien. Valiokunta pitääkin välttämättömänä, että Suomessa ruoantuotantoon soveltuvat maa-alat pidetään tuotannossa ja ruoantuotannon osaaminen säilytetään kaikissa ketjun osissa.

Valiokunta viitaten ulkoasiainvaliokunnan lausuntoon korostaa, että Suomen ruoantuotanto on erittäin riippuvainen ulkoisista tekijöistä, kuten energiantuonnista, innovaatioteknologian kehityksestä, ympäristön muutoksesta ja maailmankaupasta. Tämä edellyttää valiokunnan mukaan kokonaisvaltaista politiikkaa, tehokasta viranomaisyhteistyötä ja aktiivista kansainvälistä toimintaa Suomen ruokaturvan varmistamiseksi. Suomen ruokapolitiikan haasteita tulee lähtökohtaisesti tarkastella tätä taustaa vasten. Valiokunta korostaa tässäkin yhteydessä huoltovarmuuden keskeistä merkitystä, jota käsitellään oma kohtanaan jäljempänä.

Globaalit ruokakriisit

Elintarvikkeiden ja maataloushyödykkeiden äkillinen ja jyrkkä hintojen nousu johti vuonna 2008 ruokaturvan dramaattiseen heikkenemiseen erityisesti vähiten kehittyneissä maissa. Tilanne on toistunut vuosina 2009 ja 2010, joskin lievempänä ja eri syistä. Kriisiin oltiin nyt paremmin valmistautuneita mm. varastoinnin kautta. Pysyvä kehityssuunta on kuitenkin ruoan hintojen nousu. Pysyvää on myös yli miljardin köyhyysrajan alapuolella olevan ihmisen määrä, el-

lei vuosituhattavotteiden saavuttamiseksi tehdä olennaista toimintalinjan muutosta. Elintarvikkeiden hinnannousu on johtanut useissa köyhissä maissa poliittiseen levottomuuteen ja väkivaltaisuuksiin.

Valiokunta korostaa, että tarvitaan johdonmukaisempaa ja kokonaisvaltaista politiikkaa erityisesti maatalouden, kaupan, ympäristön ja kehitysyhteistyön alueilla ruokaturvan lujittamiseksi. Hallitusohjelmassa on sitouduttu jatkamaan kehityspoliittisen johdonmukaisuuden vahvistamista eri politiikkasektoreilla. Painopisteitä ovat kauppa ja kehitys, maaseutu sekä köyhyyden ja ympäristön välinen suhde.

Sääntöihin perustuva vapaakauppa on globaalissa taloudessa keskeisellä sijalla. Valiokunta toteaa, että EU:n maataloustuotannolle on asetettu muita maanosia tiukempia hygienian, tuotteiden jäljitettävyyteen, eläinten hyvinvointiin ja ympäristöön liittyviä vaatimuksia, jotka nostavat kustannuksia. Valiokunta pitääkin välttämättömänä, että kolmansista maista tuotavien elintarvikkeiden tulee myös täyttää samat vaatimukset kuin EU:ssa valmistetuilta tuotteilta edellytetään.

Ilmastonmuutoksen globaalit vaikutukset

Ilmastonmuutoksella on kasvava merkitys kansainvälisessä ruokaturvassa. Maatalouden kehittäminen tarjoaa mahdollisuuksia ilmastonmuutoksen torjuntaan esimerkiksi hiilidioksidin ja tyypeä sitovien ratkaisujen kehittämisen kautta. Valiokunta korostaa, että kehitysmaissa tuotettavan biomassan tuotanto-olosuhteiden hyväksyttävyys ympäristön ja sosiaalisen näkökulman kannalta on varmistettava. Kehityksellä voi olla vaikutusta myös huoltovarmuuteen pitkällä aikavälillä.

Globaali talouskehitys on merkinnyt keskinäisten riippuvuuksien lisääntymistä, ja alttiut erilaisille häiriöille ja taloudellisille kriiseille on kasvanut. Samalla huoltovarmuuden merkitys myös korostuu. Riippuvuus tuontienergiasta ja kriittisen infrastruktuurin sekä eräiden tuotannonalojen ja palveluiden osittainen siirtyminen ulkomaiseen määräysvaltaan edellyttävät tiivistä kansainvälistä yhteistyötä, mutta myös toimi-

vaa kansallista kumppanuussuhdetta julkisen ja yksityissektorin välillä.

Julkinen sektori

Joukkoruokailun merkitys ruokasektorilla

Joukkoruokailun merkitys on kaikilla tavoin mittattuna kasvanut nopeasti, sillä sen piirissä on päivittäin jo noin 75 prosenttia suomalaisista. Joukkoruokailu ohjaa ravitsemus- ja kuluttajakäyttäytymistä sekä voi esimerkiksi edistää lähiruuan ja luomutuotteiden kysyntää. Julkisen sektorin rooli on myös keskeinen kulutustottumusten ohjaamisessa terveellisempään ja ilmastoystävällisempään suuntaan.

Valiokunta kiinnittää lisäksi huomiota siihen, että ammattikeittiöiden ja erityisesti julkisten ruokapalvelujen vaikutus kestävien hankintojen edistämiseen, uusien markkinoiden syntymiseen sekä tulevien sukupolvien ruokailutottumusten ja kulutuskäyttäytymisen ohjaamiseen on merkittävä. Julkisten ruokapalvelujen tarjoamat ateriat muodostavat noin kolmanneksen Suomen elintarvikkeiden kulutuksesta. On tärkeää, että tuotteiden alkuperästä annetaan myös joukkoruokailussa oikeat ja kattavat tiedot kuluttajille.

Ruokalistasuunnittelulla ja elintarvikevalinnoilla voidaan tukea alueellista ja ympäristön hyvinvointia sekä maaseudun elinvoimaisuutta. Julkisen joukkoruokailun raaka-aineiden ja palveluiden kilpailuttamisessa voidaan painottaa kokonaistaloudellisuutta, tuotteiden laatua, turvallisuutta ja ympäristövaikutuksia. Valiokunta korostaa, että joukkoruokailussa on keskityttävä toimenpiteisiin, joilla edesautetaan kotimaisiin raaka-aineisiin pohjautuvien elintarvikkeiden käyttöä ja kehittämistä.

Valiokunta pitää tärkeänä myös luonnontuotteiden, kuten poron, riistan ja kotimaisen kalan, käytön lisäämistä. Nämä kaikki ovat hajallaan sijaitsevien pienten toimijoiden sektoreita, jolloin kaikkinaisen verkostoitumisen vahvistaminen sekä muun muassa valtion ja EU:n osoittamien menekinedistämisarvojen hyödyntäminen tuotteiden nostamisessa esiin on tärkeää. Parempi yhteistyö alueen tuottajien ja ammattikeittiöi-

den välillä edistää myös tuotteiden toimitusvarmuutta ja synnyttää uusia, keskuskeittiöiden tarpeisiin soveltuvia tuotteita.

Hankintaosaamisen parantaminen

Valiokunta pitää erittäin tärkeänä, että julkisen sektorin hankintaosaamiseen liittyvää neuvontaa lisätään ja sen vaikuttavuutta parannetaan. Valiokunta pitää tärkeänä, että lähiruuan edistämässä kehitetään edelleen konkreettisia toimenpiteitä, joilla kuljetusmatkoja voidaan lyhentää ja lähellä tapahtuvaa jatkojalostusta edistää. Julkisen sektorin tulee toimia lähiruuan käytön aktiivisena edistäjänä, koska julkisten keittiöiden vaikutus suurina toimijoina kestävien hankintojen edistämiseen, uusien markkinoiden syntymiseen sekä tulevien sukupolvien ruokailutottumusten ohjaamiseen on merkittävä. Toistaiseksi kuitenkin esimerkiksi kasvisruoan, sesonginmukaisen ruoan sekä luomuruoan osuuden kasvattaminen ei ole ollut riittävän selkeänä tavoitteena kovinkaan monen julkisen organisaation hankintastrategioissa.

Valiokunta katsoo, että julkisten hankintojen valintakriteereiksi voitaisiin ammattikeittiöissä lisätä tietyissä tapauksissa esimerkiksi lisää- ja säilöntäaineettomuus sekä tuoreus. Hankintalain lähiruuan edistämistä koskevat mahdolliset muutostarpeet ja julkisen sektorin hankintakäytäntöjen pullonkaulat tulee selvittää pikaisesti, jotta lähiruuan käytön nopea lisääminen olisi mahdollista. Valiokunta korostaa, että tuoreempien ja lyhyemmän toimitusketjun elintarvikkeiden käytön lisääminen edesauttaa samalla säilyttämään huoltovarmuutta ja tuottaa ympäristöhyötyjä.

Lähiruuan edistämishanketta on pyritty tukemaan Kestävät julkiset hankinnat -toimintaohjelmalla (vuodelta 2008) ja Kestävät valinnat -periaatepäätöksellä (vuodelta 2009). Kestävät valinnat -periaatepäätöksen mukaan luonnonmukaisesti tuotettua, kasvisruokaa tai sesongin mukaista ruokaa tulee olla tarjolla valtionhallinnon keittiöissä ja ruokapalveluissa vähintään kerran viikossa vuoteen 2010 mennessä ja vähintään kahdesti viikossa vuoteen 2015 mennessä. Kunnille tämä periaatepäätös toimii suosi-

tuksena. Valiokunta pitää tärkeänä, että periaatepäätöksen käytännön toteutuksesta huolehditaan.

On tärkeää nostaa tietoisuutta, jotta saadaan kuntapäätäjät ottamaan vastuuta ja pohtimaan julkisia ruokahankintoja uusista näkökulmista. Samalla tulee luoda uudenlaisia, maakuntien paikallista kehitystä edistäviä käytäntöjä esimerkiksi asiantuntija-avusteisen vuoropuhelun keinoin. Muutoksen aikaansaaminen edellyttää monimutkaisten teknisten ja hallinnollisten ongelmien ratkaisemista, jotta paikallisuuden vahvistaminen julkisissa ruokahankinnoissa käytännössä saavutetaan. Valiokunta pitää tärkeänä kehittää kuntatoimijoiden edellytyksiä ohjata paikallisia hankintoja ruokahankinnoissa ja parantaa näin sekä ruokailun tasoa että maaseutuelinkeinojen toimintaedellytyksiä paikallisesti.

Huoltovarmuus

Maailman ruokaturvaan liittyvien suurten haasteiden ja epävarmuustekijöiden vuoksi huoltovarmuuskäsitteeksi on korostettava tulevassa elintarvikepolitiikassa. Huoltovarmuuden perustan elintarvikealalla muodostaa kilpailukykyinen kotimainen ruokajärjestelmä mukaan lukien riittävä ja kilpailukykyinen kotimainen maataloustuotanto. Valiokunta pitää välttämättömänä, että lähtökohta Suomessa on jatkossakin kansallisiin voimavaroihin ja toimenpiteisiin perustuva huoltovarmuus.

Valiokunta pitää hyvänä, että selonteossa nostetaan esille huoltovarmuudesta puhuttaessa myös energiaan ja tuotantopanoksiin liittyvät näkökohdat. Tuontiriippuvuus panosten suhteen on tällä hetkellä huolestuttavan korkea. Erityisesti täytyy miettiä, miten valkuaisrehumavaraisuutta voidaan parantaa ja tuontienenergiariippuvuutta alentaa. Valkuaisrehumavaraisuutta pitää nostaa nykyisestä 15 prosentista huomattavasti. Maatilojen tuontienenergiariippuvuutta pitäisi myös alentaa.

Valiokunta painottaa, että riippuvuutta tuontiin ja uusiutumattomiin luonnonvaroihin perustuvista tuotantopanoksista — kuten mineraalilannoitteista — tulee pyrkiä aktiivisilla toimen-

piteillä pienentämään. Huoltovarmuutta voidaan lisätä käyttämällä nykyiset resurssit mahdollisimman tehokkaasti hyödyksi. Esimerkiksi lannan käyttöä tehostamalla voidaan mineraalilannoitteiden tarvetta vähentää. Varsinaista poikkeusolojen huoltovarmuuden ylläpitoa varten meillä on toimiva järjestelmä, jota kannattaa ylläpitää ja kehittää.

Omavaraisuus ja huoltovarmuus ovat myös keskeisiä ruokapolitiikan kysymyksiä, sillä ilman kotimaista raaka-ainetta ei myöskään ole elintarvikealan yrittäjyyttä. Luomuviljely voi myös osaltaan parantaa huoltovarmuutta. Globaalit kriisit saattavat johtaa tulevaisuudessa tilanteeseen, jossa maahan ei saada riittävästi tuontiraaka-aineita, lannoitteita eikä energiaa. Luomutilat ovat lähes omavaraisia ravinteiden ja rehuvalkuaisen suhteen. Jos luomutuotanto laajenee, välttyään vuosittain huomattavalta osalta maatalouden kemikaalien ja energian tuontia. Valiokunta korostaa, että huoltovarmuuden parantamisen kannalta on tärkeää tehdä maataloustuotannosta energian käytön osalta omavarainen.

Hallinnon yhteistyön parantaminen ruokapolitiikassa

Valiokunta toteaa, että ruokapolitiikan suurimpia haasteita on yhteistyön kehittäminen hallinnonalojen välillä ja yhteistyössä aikaansaattava vuorovaikutus. Ruokajärjestelmään kohdistuu paljon julkista ohjausta, kuten säädöksiä ja rahoitusta useilta eri hallinnonaloilta. Tällä hetkellä ohjaustehtävä järjestelmän eri osien kohdalla jakautuu kuudelle eri ministeriölle ja ohjauksen tavoitteet sekä keinot voivat olla keskenään ristiriitaisiakin. Erilaiset kehittämistoimet mukaan luettuna tutkimus ovat jakautuneet pieniksi pirstaleiksi, ja niiden tehokkuus ja vaikuttavuus voivat olla kyseenalaisia.

Valiokunta korostaa, että hallinnossa tarvitaan ruokapolitiikan uudenlaisen yhteistyökulttuurin kehittämiseen uudenlaisia työkaluja ja uudelleenorganisointia. Voimavarat ovat jo olemassa eri ministeriöissä, mutta niitä pitää hyödyntää jatkossa tehokkaammin. Erityisesti on

tarvetta parempaan koordinaatioon, tiedonkulkuun, yhteisesti hyväksyttyjen tavoitteiden asettamiseen ja määrärahojen systemaattiseen hallinnointiin. Nykyisellään erilaiset kehittämistoimet ovat jakautuneet pieniksi hajanaisiksi osiksi, ja niiden tehokkuus ja vaikuttavuus ovat kyseenalaisia. Rahoitustarpeista päätettäessä tarvitaan kokonaiskäsitystä ruokapolitiikan kehittämisen syy-seuraussuhteista ja niiden vaikutuksista toisiinsa. Tulevaisuudessa pitää pyrkiä nykyistä suurempien kokonaisuuksien hallintaan ja siihen, että ruokaan liittyvät politiikkaalat toimivat samaan suuntaan ja yhteisesti asetettujen tavoitteiden toteuttamiseksi. Tämä koskee myös alan tutkimusta ja kehitystä isommissa hankkeissa.

Johtopäätökset

Selonteon tavoitteiden mukaan suomalaisen ruoan tulee olla hyvää, tuoretta, terveellistä ja vastuullisesti tuotettua. Tästä lähtökohdasta syntyy suomalaisen ruoan kilpailukyky. Valiokunta pitää lähtökohtaa hyvänä ja katsoo, että kansallinen ruokastrategia tulee nähdä prosessina eikä kertaluonteisena selvityksenä.

Valiokunta korostaa erityisesti elintarvikkeiden alkuperämerkintöjen selkeyttämistä ruokapolitiikan keskeisenä tavoitteena. Suomalaisen ruokaketjun vahvuuksia ovat laatu- ja ympäristöasiat, tuote- ja tuotanto-osaaminen sekä kuluttajien vahva luottamus ketjuun. Näitä vahvuuksia on kyettävä hyödyntämään koko sektorin yhteistyötä kehittämällä. Vahva toiminta kotimarkkinoilla luo edellytyksiä myös viennin kehittymiselle.

Valiokunta pitää keskeisenä ongelmana suomalaisen ruokapolitiikan kokonaisuuksien hallinnan puutetta. Vastuu koko ruokapolitiikasta eri tasoinen ja aloinen sekä työnjako viranomaisten ja eri toimijoiden välillä on epäselvä. Yhteistyö sekä selkeät ja reilut pelisäännöt ovat tarpeen erityisesti luomuruoan, lähiruoan ja pientuottajien aseman sekä kuluttajien informoinnin parantamiseksi. Tällä hetkellä suurimmat lähiruoan käytön ongelmat liittyvät vähit-

täiskaupan ja ammattikeittiöiden hankintapolitiikkaan.

Ruokajärjestelmään kohdistuu paljon julkista ohjausta, kuten säädöksiä ja rahoitusta useilta eri hallinnonaloilta. Tällä hetkellä ohjaustehtävä järjestelmän eri osien kohdalla jakautuu kuudelle eri ministeriölle, ja ohjauksen tavoitteet ja keinot voivat olla keskenään ristiriitaisiakin. Valiokunta pitää välttämättömänä ministeriöiden välisen koordinaation ja yhteistyön tehostamista. Selonteossa todetaan, että maa- ja metsätalousministeriö vastaa ruoka-alan koordinaatiosta valtionhallinnossa yhteistyössä muiden ministeriöiden kanssa.

On välttämätöntä, että maa- ja metsätalousministeriö laajentaa osaamistaan entisestään koko sektorille, myös elintarviketeollisuuteen ja kaupan toimintoihin. Näiden asioiden parempaa koordinaatiota, tiedonkulkua, yhteisesti hyväksyttyjen tavoitteiden asettamista ja määrärahojen kokonaisvaltaista hallinnointia pitää kehittää. Tulevaisuudessa ruokapolitiikan tavoitteena tulee olla suurempien kokonaisuuksien hallintaa ja se, että ruokaan liittyvät eri politiikkaalat toimivat samansuuntaisesti ja yhteisesti asetettujen tavoitteiden toteuttamiseksi. Kaiken kaikkiaan ruokaa koskeva päätöksenteko on otettava laajemmin osaksi yhteiskunnan eri politiikkoja.

Päätösehdotus

Edellä esitetyn perusteella maa- ja metsätalousvaliokunta ehdottaa,

että eduskunta hyväksyy selonteon johdosta seuraavan kannanoton, jossa edellytetään, että:

1. Hallitus huolehtii alkutuotannon kannattavuuden ja alkutuottajien aseman parantamisesta markkinoilla, mikä turvaa kotimaisen elintarviketuotannon ja maamme peltoalan säilymisen tuotannossa.

2. Hallitus huolehtii elintarvikkeiden jäljitettävyyssjärjestelmien kehittämi-

*sestä siten, että jatkossa ruoan raaka-
aineiden alkuperä ja tuotantotapa käy-
vät aina ilmi tuotteiden myynnin yhtey-
dessä.*

*3. Hallitus edistää lähi- ja luomuruoan
käyttöä julkisissa ruokapalveluissa
mahdollistamalla julkisissa hankinnois-*

*sa yksiselitteisinä laatukriteereinä
muun ohella tuoreuden, lisääaineetto-
muuden ja lyhyen kuljetusmatkan.*

*4. Hallitus lisää huoltovarmuutta sekä
selkeyttää ruokapolitiikan hallintoa ja
edistää koordinaatiota eri hallinnon-
alojen välillä.*

Helsingissä 21 päivänä tammikuuta 2011

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj. Jari Leppä /kesk
vpj. Pertti Hemmilä /kok
jäs. Lasse Hautala /kesk
Hannu Hoskonen /kesk
Anne Kalmari /kesk
Johanna Karimäki /vihr
Lauri Kähkönen /sd
Esa Lahtela /sd
Mats Nylund /r

Pentti Oinonen /ps
Klaus Pentti /kesk
Petri Pihlajaniemi /kok
Erkki Pulliainen /vihr
Kari Rajamäki /sd
Arto Satonen /kok
Katja Taimela /sd
Pekka Vilkuna /kesk.

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Jaakko Autio.